त्रैमासिकी / डिसेम्बर् २०२३

गीर्वाणपत्रिका

जयति जयति गीर्वाणी सरस्वती सुरसवती । सारस्वतजनमोहिनी संस्कृतसुविलासिनी ॥

दीपो हरतु मे ध्वान्तं ...

गीर्वाणपत्रिका

डिसेम्बर् २०२३

अनुक्रमणिका

गुरूपदेशः	१
निवेदनम्	१
चिन्तनम्	२
रम्या प्रातःसन्ध्या	३
पीटर्-पादुका	४
बालरञ्जनी	
भगवद्गीतायाः महत्त्वम्	५
शब्दरञ्जनी (कथाधारिता)	६
रुचिरा	७
हास्यकणिका	७
आतङ्क-अनुभवः	८
तस्मै पाणिनये नमः	९
कुम्भमेला - मम अद्भुतः अनुभवः	११
सुभाषितम्	१२
कैवल्योपनिषत्	१३
योगविषये किञ्चित् ...	१४
उत्तराणि	१४

॥ गुरूपदेशः ॥

दशमगुरु-परमपूज्य-
श्रीमत्-परिज्ञानाश्रम-स्वामिवर्यः ।

साधना नाम गुरुवचनेषु एकाग्रतापूर्वक-अवधानं, प्रगाढः विश्वासः च । चरमसत्यत्वेन अपि च आशङ्कारहित-निःसन्देहत्वेन गुरूपदेशस्य स्वीकृतिः एव साधना । परमज्ञानं कथं प्राप्तव्यं तथा च यस्मिन् जगति अस्माकम् उत्पत्तिः जाता तस्मिन् जगति कथं व्यवहरणीयमिति साधना एव अस्मान् बोधयति ।

एकादशगुरु-परमपूज्य-
श्रीमत्-सद्योजातशङ्कराश्रम-स्वामिवर्यः ।

भवतः यावती शरणागतिः, यावान् दिव्यतायाम् आश्रयः तावान् भवान् स्वस्य आन्तरिकक्लेषान् लङ्घयितुं शक्ष्यति । भवतः अधिकांशाः भयाः आशङ्काः निष्प्रभावाः भविष्यन्ति यतः दिव्यतायाः कृते भवता अधिष्ठानं निर्मितमस्ति । ततः यत्किमपि भवतः माध्यमेन प्रसृतं भविष्यति तत्तु दृढसङ्कल्पेन प्रगल्भतया च एव भविष्यति ।

गुरूपदेशानुवादः - दुर्गा कुम्टा , मुम्बई

निवेदनम्

ॐ श्रीगुरुभ्यो नमः । ॐ श्रीभवानीशङ्कराय नमः । ॐ श्रीमात्रे नमः ।

अस्माकं सर्वे उत्सवाः प्रकृति-मानव-सम्बन्ध-प्रधानाः। जीवनस्य एकतानतां निवारयितुं परिकल्पिताः एते उत्सवाः महत्त्वपूर्णसन्देशान् अपि ज्ञापयन्ति।

निसर्गस्य तत्त्वानि वेदकालतः पर्युपासितानि । वृक्षवल्ल्यः तु अस्माकं कृते निसर्गस्य श्रेष्ठवरदानम् ।

'अहो एषां वरं जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् ।
सुजनस्येव येषां वै विमुखा यान्ति नार्थिनः ॥' (श्रीमद्भागवतपुराणम्-१०-२२-३३)

वृक्षवल्लीनां सार्थकत्वम् अतीव सुन्दररीत्या प्रतिपादितमस्ति अस्मिन् श्लोके । सद्य एव अस्माभिः विजयादशमीदिनं सङ्कीर्तितम् । अस्मिन् सादरं सस्नेहं च भवति अश्मन्तकपर्णस्य सुवर्ण-प्रतीक-रूपेण परस्परविनिमयः । एकसामान्यपर्णं सुवर्णम् इव अमूल्यं मन्यते यतो हि पर्णात् एव लभते जीवनम् । पर्णम् एव वृक्षे जनयति आहारं, पुष्पे पूरयति सुगन्धं , फले उत्पादयति रसम् । पर्णेभ्यः सञ्जाता हरितिमा प्रफुल्लयति धरित्र्यां समग्रजीवनम् । तस्मात् पर्णं वास्तविकरूपेण सुवर्णम् एव । अयं दृष्टिकोणः जनमनसि उद्भूतः भवेत् इति सङ्कल्पनया एषा पर्णविनिमयप्रथा आरब्धा स्यात् । तथैव गोवर्धनपूजा , तुलसीविवाहादयः कतिपयाः उत्सवाः निसर्गं प्रति कृतज्ञतां प्रकटितुं सुप्रयुक्ताः।

उत्सवः बन्धुत्व-मानवतायाः अपि च प्रतीकम् । दीपावलिः आभां प्रसारयन्ती सकल-नकारात्मक-मालिन्यं

निस्सारयन्ती प्रदानं करोति नवचैतन्यम् । अस्मिन् पर्वणि वैरभावं विस्मृत्य जनाः सम्प्रीत्या परस्परं मिलन्ति आमोदप्रमोदं च अनुभवन्ति । अयं महोत्सवः संवर्धयति स्नेहसम्बन्धं , परिपोषयति परस्परसौहार्दञ्च । लक्ष्मीपूजनानन्तरं भ्रातृद्वितीयाख्यादिने भगिनी-भ्राता-मेलनम् उज्जीवयति शैशवात् प्रभृतिस्थित-असीम-वात्सल्यस्य दृढबन्धनम् ।

उत्सवेषु प्रतिबिम्बिता भवति नानाविधरूपेषु अस्माकं प्राचीनसंस्कृतिः ।

अस्मिन् दीपावलीपर्वणि " **तमसो मा ज्योतिर्गमय** " इति श्रीचरणयोः सम्प्रार्थ्य इदं पत्रिकाकुसुमं सोल्लासं समर्पयामः।

नूतनवर्षस्य समस्त-संस्कृतप्रेमिजनेभ्यः हार्दिकशुभेच्छाः ।

-सम्पादिका

चिन्तनम्

-वैशाली नाडकर्णी , पुण्यनगरी

गत-मे-मासे गीर्वाणप्रतिष्ठया आयोजिते चिन्तने अधोदत्तं सुभाषितम् अधिकृत्य चिन्तनम् अभवत्। तस्य सारांशः अधः दीयते ।

ज्ञानतृष्णा गुरौ निष्ठा सदाध्ययनदक्षता ।
एकाग्रता महत्त्वेच्छा विद्यार्थिगुणपञ्चकम् ॥

विद्यार्थिदशायाः कृते के पञ्चगुणाः आवश्यकाः ते अस्मिन् सुभाषिते सम्बोधिताः सन्ति ।

१) ज्ञानतृष्णा इत्युक्ते ज्ञानस्य कृते पिपासा वा जिज्ञासा वा । यः ज्ञानं प्राप्तुम् इच्छति तस्य कृते विद्या एव धनम् अस्ति। ज्ञानस्य तु नैके प्रकाराः। धनुर्विद्या , युद्धकला , सङ्गीतकला , नृत्यकला , गृहकार्यं , पाचनकला इत्यादीनि नैकानि ज्ञानानि सन्ति। कस्यापि विषयस्य ज्ञानार्जनाय तं विषयं ज्ञातुं महती इच्छा आवश्यकी । दृढकामना अपेक्षिता अस्ति। ज्ञानं प्राप्तुं सम्यक् पठन-श्रवण-अभ्यास-रटन-लेखन-निदिध्यासनादयः अंशाः आवश्यकाः। एतेषां स्रोतः तु गुरुः वा शिक्षकः वा अध्यापकः वा एव अस्ति ।

२) गुरौ निष्ठा - गुरुः सर्वदा शिष्यस्य शारीरिक-मानसिक-बौद्धिक-सर्वाङ्गीणविकासं कामयते । गुरुवचनं सर्वदा पालनीयम् । छात्रः सदैव गुरुपरायणः गुरुषु श्रद्धायुक्तः च भवेत् । समर्पणस्य भावः अपि आवश्यकः। अध्ययनसमये नैकदा गुरुः शिष्यस्य परीक्षां करोति । तदा शिष्येण श्रद्धा धैर्यं च न त्यक्तव्ये । एकैकदा शिष्यस्य दोषपरिहारार्थं गुरोः शिष्यं प्रति वर्तनं कठोरं भवितुं शक्यते। तदा शिष्येण ज्ञातव्यं यद् एतत् सर्वं गुरोः वात्सल्यस्य प्रमाणमेव । शिष्योद्धारार्थं गुरुः कटिबद्धः इति शिष्यस्य मनसि दृढविश्वासः भवेत् ।

३) सदा अध्ययनदक्षता - छात्रस्य कृते अध्ययनम् एव एकमात्रः उद्देशः भवेत् । छात्रस्य अवधानं सर्वदा अध्ययने एव केन्द्रितं भवेत् ।

तस्य मनः केनचित् प्रकारेण विचलितं मा भवेत् । मनसि कञ्चन प्रति असूया, ईर्षा, द्वेषः मा भवेयुः । सहपाठिभिः सह व्यवहारः सम्यक् भवेत् अन्यथा क्लेशः भवति पठनं कष्टकरं भवति च । अन्यैः सह तुलना कदापि न करणीया। आत्मविश्वासः आवश्यकः। नैकानि प्रलोभनानि वर्तन्ते परन्तु मनसि नियन्त्रणं तु अनिवार्यमस्ति । एतस्य कृते आवश्यकमस्ति आत्मबलम् ।

४) एकाग्रता - यदि मनः चञ्चलं भवति , भिन्नभिन्नविषयान् प्रति आकृष्टं भवति तर्हि सम्यक् विद्याभ्यासः वा ज्ञानग्रहणं वा न भविष्यति । अध्ययने सर्वदा एकाग्रता आवश्यकी । एकाग्रचित्तेन एव सम्यक् पठनं, श्रवणं, लेखनं, मननं, चिन्तनं, निदिध्यासनं च कर्तुं शक्यते । एकाग्रतायाः वर्धनार्थे अनुशासनं, ध्यानं, चिन्तनं, मनसः नियन्त्रणं च आवश्यकम् । यदि नैकानि कार्याणि करणीयानि तर्हि यस्य कार्यस्य प्राधान्यम् अस्ति तत् कार्यं प्रति एव ध्यानं दातव्यम् ।

५) महत्त्वेच्छा - किमपि कार्यं कर्तुं सफलतां प्राप्तुं च तस्य कृते प्रबला इच्छा सर्वदा आवश्यकी। तीव्रा कामना अस्ति चेत् किमपि कार्यं कथं करणीयम् इति चिन्तयितुं शक्यते। कार्यसिध्यर्थं सम्यक् मार्गम् अन्वेष्टुम् अतीव सुलभं भवति । महतीम् इच्छां विना किमपि कर्तुं रुचिः वा प्रेरणा वा कथं शक्या? अतः कार्यसिद्ध्यर्थं महती कामना अनिवार्या । तदा एव छात्रः कार्ये सफलतां प्राप्तुं शक्नोति।

एवं यस्मिन् विद्यार्थिनि पूर्वोक्तपञ्चगुणाः सन्ति सः स्वलक्ष्यं सहजतया प्राप्नोति, सः जीवने सफलः भवति ।

रम्या प्रातःसन्ध्या

- आरती अरुण सशीतल , मुम्बई

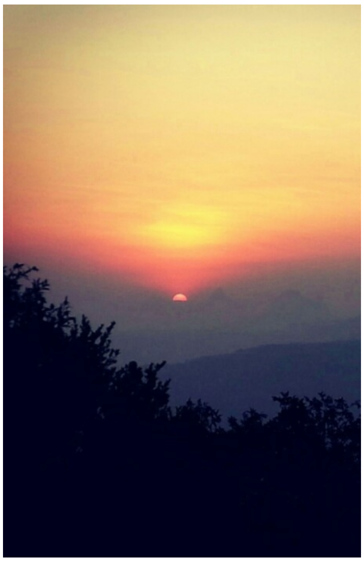

सुखदं प्रभातं रमणीयदृश्यम् ।
अदृश्यं भवति अवसादसर्वम् ॥१॥

महती उषा भवति हतप्रभा ।
पक्षिगुञ्जनेन प्रसरति प्रसन्नता ॥२॥

श्रूयते कुतश्चित् कोकिलगानम् ।
अहो मनः मुग्धं करोति सत्वरम् ॥३॥

मार्गे दृश्यते वाहनविरलता ।
तरुवृक्षेषु तु विहङ्गानां सभा ॥४॥

खगदर्शनेन लभते चक्षुःसुखम्।
प्रसन्नप्रभातम् उत्साहवर्धकम् ॥५॥

प्रातःकाले करणीयौ नित्यम् ।
व्यायामः प्राणायामश्च आरोग्यार्थम् ॥६॥

उदयन् सूर्यः दीपयति आशाम् ।
दूरीकरोति मनसः निराशाम् ॥७॥

उत्साहेन भवति उज्ज्वलजीवनम् ।
प्रयत्नेन भवति यशःसम्पादनम् ॥८॥

पीटर्-पादुका

– सुधा भटकल्याणपूर , मङ्गलूरु

स्वातन्त्र्यात् पूर्वं भारतदेशे घटितः एकः चमत्कारः । रोस्-पीटर् नामा एकः आङ्ग्ल-अधिकारी तमिलनाडुराज्यस्य मदुरै-नगर्यां सङ्ग्राहकः आसीत् । सः १८१२ तः १८२८ पर्यन्तं कार्यनिरतः आसीत् । तस्य कार्यक्षेत्रे मीनाक्षी-देवालयस्य प्रशासनकार्यमपि आसीत्। ईसाई-धर्मीयः सः अन्यधर्माणां विषये अपि आदरं तथा विशालां दृष्टिं दर्शयति स्म । सः कस्मादपि देवालयप्रवेशात् पूर्वम् एव शिरस्त्राणं पादत्राणं च बहिः स्थापयित्वा देवालये प्रवेशं करोति स्म । मीनाक्षी-देवालयः रोस्-पीटरस्य गृहस्य तथा तस्य कार्यालयस्य मध्ये आसीत् । प्रतिदिनं पीटरः कार्यालयगमनसमये देवालयस्य पुरतः कारयानात् अवतीर्य शिरस्त्राणं पादत्राणं च निष्कास्य मन्दिरस्य प्रवेशद्वारपर्यन्तं चलन् गच्छति स्म । तथैव अन्येषां केषाञ्चन सम्प्रदायानाम् अपि अनुसरणं कुर्वन् अस्ति स्म । तस्मात् सर्वे तं प्रेम्णा गौरवेण च "पीटर्-पाण्ड्यन्" इति सम्बोधयन्ति स्म।

एकस्मिन् दिने मदुरै-नगर्याम् अकस्मात् भीकरः चण्डवातः प्रारभत । निरन्तरं मेघगर्जनं तडितः च अपि आसन् । रोस्-पीटरः स्वगृहे शयनं कुर्वन् आसीत् । सहसा सः किङ्किणीनादं श्रुतवान् । एका मुग्धा तेजस्वी बालिका तस्य प्रकोष्ठं प्रविश्य "पीटर् आगच्छतु पीटर् आगच्छतु" एवं तम् आहूय गृहात् बहिः धावितवती । पीटरः " सा का " इति अवलोकयितुं तस्याः पृष्ठतः बहिः धावितवान् । तत्क्षणे एव भयावहमेघगर्जनं भूत्वा पीटरस्य गृहस्य उपरि तडित्पातः अभवत् । अग्निना वलयित-दह्यमानं गृहं दृष्ट्वा भयभीतः पीटरः बालिकाम् अनुसृत्य धावितवान् । बालिका तु देवालयस्य दिशायां धावितवती । तस्याः पृष्ठतः धावन् पीटरः देवालयस्य प्रवेशद्वारं प्राप्तवान् । किन्तु बालिका देव्याः गर्भगृहं प्रविश्य अदृश्या अभवत् ।

काषायाम्बरं धारयित्वा पादत्राणं विना बालिकारूपेण आगत्य मञ्जीरक्वणितेन मम अवधानम् आकृष्य या मां गृहात् बहिः नीतवती मम प्राणरक्षणं च कृतवती, सा न सामान्या बालिका किन्तु साक्षात् देवीमीनाक्षी एव इति चिन्तयन् पीटरः देवीं हृत्पूर्वकं प्रणामं कृतवान् । तथा देव्यै किमपि आभरणम् अर्पयित्वा तां प्रति कृतज्ञता दर्शयितव्या इति श्रद्धया निश्चयं कृतवान् ।

अन्येद्युः एव प्रधानार्चकं मिलित्वा तेन सह परामृश्य एकं पादुकायुगलं दातुम् इच्छां प्रकटितवान् । तदनुसारेण नानाविध-अमूल्य-माणिक्यजडित-कनकपादुकां मीनाक्षीदेव्यै अर्पितवान् । एतत् पादुकायुगलं भक्तगणाः आदरेण 'पीटर्-पादुका' इति सम्बोधयन्ति स्म।

१८१८ तमे वर्षे घटिता एषा घटना । तस्मिन् देवालये एव अभिरक्षिता अस्ति एषा पीटर्-पादुका । अस्मिन् पादुकायुगले ४१२ रत्नमाणिकानि, ७२ कौस्तुभमणयः तथा ८० वज्राणि नियोजितानि सन्ति ।

अद्यापि चैत्रमासे देवालयस्य परिसरे एतां पीटरपादुकां धारयन्त्याः मीनाक्षीदेव्याः शोभायात्रा भवति ।

बालरञ्जनी

भगवद्गीतायाः महत्त्वम्

– अर्चना काप्राडक , चेन्नई

ग्रीष्मकालः आसीत् । विद्यालयार्थं विरामः। माधवः मातामहस्य गृहं गन्तुम् उत्सुकः।

मातामहः पर्वतस्थः आसीत् । तत्र नैसर्गिकसौन्दर्यं तु अद्भुतम् । गृहं परितः वृक्षाः , सुन्दराणि पुष्पाणि , मधुराणि फलानि । गृहस्य समीपे एव नदी , क्रीडनार्थं विशालं प्राङ्गणं च ।

मातामहः दौहित्रस्य प्रतीक्षां कुर्वन् आसीत् । माधवं दृष्ट्वा मातामहः बहुसन्तोषम् अनुभूतवान् ।

प्रतिदिनं प्रातःकाले मातामहः भगवद्गीतायाः पठनं करोति स्म । माधवः अपि तेन सह उपविश्य पठितुं प्रयत्नं करोति स्म । किन्तु तेन अर्थः न ज्ञातः । एकस्मिन् दिने माधवः मातामहं पृष्टवान् ।

दया बाळे कोप्पिकर , न्यू जर्सी

" तात ! भगवद्गीतायाः पठनेन किं प्रयोजनम् ? " इति । मातामहः माधवं प्रतिपादयितुं प्रयत्नं कृतवान्। परन्तु माधवः न समाहितः।

अन्येद्युः मातामहः माधवम् आहूय तस्मै एकम् अङ्गारस्य कण्डोलं दत्तवान् । "माधव , अस्मिन् कण्डोले नद्याः जलम् आनयतु" इति उक्तवान् । माधवः सन्तोषेण गतवान् । नद्याः जलं कण्डोले पूरयित्वा नीतवान् । यदा गृहम् आगतवान् तदा सः किं पश्यति? तस्मिन् कण्डोले जलमेव नासीत्। मातामहः तं पुनः पुनः प्रेषितवान् । वेगेन धावित्वा अपि माधवः जलम् आनेतुम् असमर्थः।

श्रान्तः माधवः मातामहं पृष्टवान् - "कण्डोले तु छिद्राणि सन्ति। तस्मिन् जलं कथम् अवशिष्येत?"

मातामहः मन्दं हसित्वा उक्तवान् - " वत्स! कण्डोलं पश्य ! आरम्भे कथम् आसीत् कण्डोलः? श्यामः किल ? इदानीं कण्डोलं पश्य । कथम् अस्ति? " माधवः - " स्वच्छः अस्ति तात!" मातामहः उक्तवान् - " शृणु वत्स ! एषः कण्डोलः कदा कथञ्च स्वच्छः जातः ज्ञातं वा त्वया? भगवद्गीतायाः पठनेन तथैव भवति । अस्माकम् अन्तःकरणस्य शुद्धिः अपि अज्ञानतः भवति। ज्ञातं वा अधुना ? "

"ओहो, एवं वा मातामह? " उक्तवान् माधवः । अधुना सः भगवद्गीतायाः महत्त्वम् अवगतवान् । ततः प्रभृति नित्यं भगवद्गीतायाः एकैकम् अध्यायं पठितुम् आरब्धवान् ।

बालरञ्जनी

शब्दरञ्जनी (कथाधारिता)

– अर्चना काप्राडक , चेन्नई

वामतः दक्षिणम्

२. मातामहः कस्याः पठनं करोति स्म?

५. सम्प्रति, इत्यस्य पदस्य पर्यायः।

६. कण्डोले कानि सन्ति?

७. नैसर्गिक-सौन्दर्यं कथम् आसीत्?

९. कस्मिन् जलं नासीत्?

उपरिष्टात् अधः

१. कः पठनं करोति स्म ?

३. फलानि इत्यस्य पदस्य विशेषणं किम् ?

४. सम्प्रति, इत्यस्य पदस्य अन्यः एकः पर्यायः।

७. मातामहः कस्याः कण्डोलं दत्तवान्?

८. विद्यालयेषु विरामः कदा भवति ?

							१		
			२				ता		
		३							४
	५	धु							
६	द्रा					७			म्
			८						
						र			
	९		ले						

उत्तराणि अन्तिमपृष्ठे दत्तानि

रुचिरा

कदलीफलवृन्तकस्य व्यञ्जनम्

(Banana stalk stir fry)

-सन्ध्या त्रिकन्नाड, मुम्बई

साहित्यम्–

- कदलीफलवृन्तकम् - २५० ग्रॅम
- नारिकेलतैलम् - चमसद्वयपरिमितम्
- सर्षपाः- एकचमसपरिमितम्
- कृष्णमुद्गः - एकचमसपरिमितम्
- शुष्करक्तमरिचानि- २
- गिरिनिम्बपत्राणि (curry leaves) - ८
- घर्षित-नारिकेलम् - अर्धकटोरपरिमितम्
- गुडः - स्वादानुसारम्
- लवणम् - स्वादानुसारम्

कृतिः –

☞ प्रथमं कदलीफल-वृन्तकस्य बहिः स्थितम् आवरणं संयोजिताः तन्तवः च निष्कासयतु ।

☞ शाकस्य लघुखण्डान् करोतु । तदनन्तरं दशनिमेषान् यावत् खण्डान् जले निमज्जयतु ।

☞ चुल्लिकायां पात्रं स्थापयित्वा तस्मिन् द्वौ चमसमितं नारिकेलस्य तैलम् उष्णं करोतु ।

☞ तैले एकैकं चमसमितं सर्षपान् कृष्णमुद्गं शुष्करक्तमरिचद्वयं गिरिनिम्बानि च योजयतु ।

☞ यदा व्याघरणं सिद्धं भवति तदा शाकस्य लघुखण्डान् योजयित्वा स्वादानुसारं लवणं लघुखण्ड-गुडम् अर्धचषकमितं जलं च अपि योजयतु ।

☞ शाकं पक्तुम् आच्छादनं स्थापयतु । यदा पक्कं भवति तदा घर्षितं नारिकेलं योजयित्वा शाकं सम्यक् आलोडयतु ।

☞ परिवेषणाय रुचिकरं तथा पौष्टिकं शाकं सिद्धं भवति ।

कदलीफलवृन्तके स्थितं B6 जीवसत्त्वं लाभदायकं भवति । अस्य सेवनं रक्तं शुद्धं करोति तथैव मधुमेह-मूत्रपिण्डविकार-मलावरोध-निवारणार्थं साहाय्यं करोति ।

हास्यकणिका

मुम्बईनगरे सततम् अतिवृष्टिकारणेन सर्वत्र जलसमुच्चयः अभवत् । सर्वे मार्गाः जलेन पूरिताः जलमयाश्च । सर्वाः परिवहनसेवाः स्थगिताः ।

एकस्वायत्तसंस्थातः कर्मचारिभिः सन्देशः प्राप्तः " तरणे अभिरुचिः अस्ति "- इति यैः यैः कर्मचारिभिः व्यक्तिगतवृत्ते निर्दिष्टम् अस्ति तैः सर्वैः इदानीं कार्यालयम् आगन्तव्यम् ।

आतङ्क-अनुभवः

-उदया माविनकुर्वे , बेङ्गलूरु

अद्यत्वे जगति तत्रतत्र आतङ्कः यद्दृश्यते, तेन मम बाल्ये घटितं प्रसङ्गमेकं स्मरामि।

मम बाल्यम् एडन्-नाम्नि अरबी-देशे यापितं यत्र ब्रिटिश्-प्रशासनमासीत् ।

प्रायः १९६४ तः एडनीजनैः स्वातन्त्र्य-सङ्ग्रामः प्रारब्धः । यमन-नाम्नः पार्श्वस्थ-देशात् भुशुण्डिकाः प्रस्फोटकशस्त्राणि च प्राप्य स्थानिकजनैः गोलक्षेपणम् अन्यहिंसाः च क्रियन्ते स्म । प्रतिदिनं नैके जनाः व्रणिताः मृताः वा अभवन् । तदा तदा सञ्चारनिर्बन्धः भवति स्म तस्मात् शालाः सप्ताहे द्वित्रीणि दिनानि एव प्रचलन्ति स्म ।

अनेकवारं मम विद्यालयस्य क्रीडाङ्गणे एव विस्फोटकगोलाः लब्धाः।

कस्यांश्चित् रात्रौ अस्मासु भोजनं कुर्वत्सु , अकस्मात् कोऽपि भयङ्करः विस्फोटः जातः। निशाकाशे महा-उल्का इव किमपि भ्राजमानम् अदृश्यत ! सदनिकायाः भित्तयः कम्पमानाः, वातायनानि विचलितानि , उद्विग्नानि च अभवन् , विद्युच्छक्तिः अपि निष्क्रिया जाता।

सर्वत्र घोरः अन्धकारः निश्शब्दश्च ! केवलं भग्नीभूतस्य काचस्य "किण्-किण्-किण्-किण्" इति ध्वनिः । अस्माकं फ्रेञ्च-वातायनानि सर्वाणि भग्नानि ! किङ्कर्तव्यमूढाः वयं परस्परम् आलिङ्ग्य श्रीदुर्गापरमेश्वरीमातुः नामस्मरणं कुर्वन्तः उपाविशाम।

क्षणमात्रं स्मशानवत् , भयावही निश्शब्दता अनुभूता । केषुचित् निमेषेषु ब्रिटिश्-सेनायाः दुर्गयानानां, भारवाहनानां च कोलाहलं, सैनिकानां तार-स्वरान् श्रुत्वा, धैर्यं प्राप्तम् ।

मम पितुः वित्तकोषाध्यक्षः श्रीमान् बेकरमहोदयः, दूरवाणीं कृतवान् । अस्माकं क्षेम-सुरक्षां पृष्ट्वा वर्तमानं सर्वं मम पित्रे अकथयत्।

कैश्चित् स्वातन्त्र्य-सङ्ग्रामिभिः अस्माकं सदनिकां प्रति बझूका-प्रक्षेपास्त्रं (bazooka rocket missile) प्रक्षिप्तं, यतो हि प्रथमे स्तरे' ब्रिटिश् बॅङ्क् ऑफ द मिड्लीस्ट् ' इति वित्तकोषः आसीत् यस्मिन् मे जनकः उपाध्यक्षत्वेन कार्यं करोति स्म ।

तत्क्षणमेव वित्तकोषाध्यक्षः अस्मान् वसतिगृहं प्रति नेतुं कारयानं प्रेषितवान्। सप्ताहाभ्यन्तरे वयं सानन्दं भारतदेशं प्रत्यागतवन्तः।

अद्यापि यदाकदा स्फोटकानां वा उच्चैः शब्दः श्रूयते, अतीतस्य आतङ्कस्य प्रत्यक्षरूपं स्मर्यते। अपि देवीभगवतीं हृदि प्रार्थयामि " अस्माकं भारतदेशः चिरं सुरक्षितः, आतङ्करहितः भवतु , विश्वे सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः च ।"

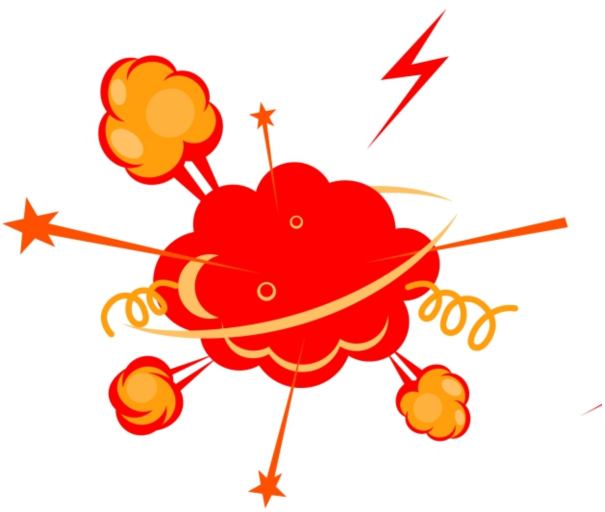

तस्मै पाणिनये नमः

- शुभदा वकनळ्ळी, टोरोन्टो

- शीला कलावर , ठाणे

प्रवर्तमाने लेखे 'इत् संज्ञा नाम का' , पाणिनीयव्याकरणे तस्याः महत्त्वं किम् ? इति किञ्चित् विस्तरेण चर्चयामः ।

पाणिनिना उपदिष्टाः उपदेशाः (धातवः प्रत्ययाः आदेशाः आगमाः च) तेषां मूलरूपेषु सन्ति । पदव्युत्पत्तेः प्रक्रियावेलायां तु तेभ्यः उपदेशेभ्यः केचन वर्णाः निष्कास्यन्ते । लौकिकरूपेषु ते निष्कासितवर्णाः न दृश्यन्ते ।

अस्यां निष्कासनप्रक्रियायां सोपानद्वयं वर्तते । प्रथमे सोपाने निष्कासनयोग्यस्य वर्णस्य 'इत्' इति विशिष्टया संज्ञया नामकरणं क्रियते । द्वितीये सोपाने तस्य 'इत्' वर्णस्य लोपः भवति । 'इत्'-संज्ञक-वर्णाः ' अनुबन्धाः ' इति नाम्ना अपि ज्ञायन्ते ।

' इत् '- संज्ञा किमर्थं विधीयते इति चेत् यस्य वर्णस्य इत्संज्ञा भवति, तस्य वर्णस्य अग्रे गत्वा लोपः करणीयः । अष्टाध्याय्यां षट् सूत्राणि इत्-संज्ञकविधायकसूत्राणि सन्ति । इमानि सूत्राणि १.३.२ इत्यारभ्य १.३.८ यावत् सन्ति । एतेषां सूत्राणां सङ्कलनम् 'इत्संज्ञाप्रकरणम्' नाम्ना ज्ञायते ।

तेषु सूत्रेषु प्रथमं सूत्रम् अस्ति -

उपदेशेऽजनुनासिक इत् (१.३.२) = उपदेशावस्थायां (धातौ, प्रत्यये, आदेशे, आगमे) विद्यमानस्य अनुनासिक-अच्वर्णस्य इत्संज्ञा भवति । उदा. एधँ धातुः (ए + ध् + अँ) । अस्मिन् धातौ अन्तिमवर्णः अनुनासिक-अकारः (अँ) । अनेन सूत्रेण अन्तिम-अनुनासिक-अकारस्य (अँ) इत् संज्ञा भवति । **“तस्य लोपः” (१.३.९)** इति अपरेण सूत्रेण इत् संज्ञकवर्णानां लोपः भवति । अतः लौकिकरूपम् 'एध्' इति भवति । केचन उदाहरणानि -

१. **लँण् (ल् + अँ + ण्)** इति माहेश्वरसूत्रे लकारोत्तरवर्ती अकारः अनुनासिकः (अँ) । तस्य वर्णस्य अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । (ण-कारस्य अपि लोपः भूत्वा ल् इत्येव उर्वरितं भवति । **)

२. **अञ्चुँ (अ + ञ् + च् + उँ) गतिपूजनयोः** इति धातौ अनुनासिक-उकारस्य (उँ) अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । अञ्च् इति लौकिकरूपम् ।

३. **गमॢँ (ग् + अ + म् + ऌँ) गतौ** इति धातौ अनुनासिक-ऌकारस्य (ऌँ) अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । गम् इति लौकिकरूपम् ।

४. **ञिफलाँ (ञ् + इ + फ् + ल् + आँ) विशरणे** इति धातौ अनुनासिक-आकारस्य (आँ) अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । (अग्रे गत्वा ञि अपि निष्कास्यते । **) फल् इति लौकिकरूपम् ।

५. **वदिँ (व् + अ + द् + इँ) व्यक्तायां वाचि** इति धातौ अनुनासिक-इकारस्य (इँ) अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । लौकिकरूपं भवति वद् इत्येव ।

६. **तुमुँन् (त् + उ + म् + उँ + न्)** इति प्रत्यये मकारोत्तरवर्ती उकारः अनुनासिकः (उँ) । तस्य अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । (न् वर्णस्य अपि निष्कासनं भवति । **) केवलं तुम् इत्येव उर्वरितं भवति ।

७. **लँट् (ल् + अँ + ट्)** इति प्रत्यये लकारोत्तरवर्ती अकारः अनुनासिकः (अँ) । तस्य अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भवति । (अग्रे गत्वा ट-कारस्य अपि लोपः भवति । **) केवलं ल् उर्वरितं भवति ।

८. **सुँ (स् + उँ)** इति सुप्प्रत्यये सकारोत्तरवर्ती उकारः अनुनासिकः (उँ) । तस्य अनेन सूत्रेण इत्संज्ञा भूत्वा केवलं स् इति अवशिष्टं भवति ।

अधुना प्रश्नः उदेति यत् अन्ततो गत्वा यदि वर्णाः निष्कासनीयाः एव तर्हि किमर्थं ते मूले योजिताः ? स्मर्तव्यं यत् इत्-संज्ञकवर्णैः कानिचन कार्याणि सिध्यन्ति । उदाहरणार्थं माहेश्वरसूत्रेषु इत्-संज्ञकवर्णैः प्रत्याहाराणां सिद्धिः भवति । गुणः वृद्धिः गुणवृद्धिनिषेधः नुमागम-आगमस्य स्थलनिर्धारणम् इत्यादीनि कानिचन कार्याणि अपि सिध्यन्ति । अतः पाणिनीय-व्याकरण-शास्त्रे इत्-संज्ञकानां वर्णानां भृशं महत्त्वं वर्तते ।

** तत् कथम् इति अग्रे गत्वा द्रक्ष्यामः ।

अभ्यासः

कोष्ठके लिखितेषु धातुषु प्रत्ययेषु च इत्-संज्ञक वर्णः कः?

प्रथमम् उदाहरणं दृष्ट्वा विचिन्त्य उत्तराणि योजयत ।

धातुः / प्रत्ययः (औपदेशिकः)	इत्-संज्ञक वर्णः	लौकिक रूपम्	प्रयोगः
असँ (भुवि) धातुः	अँ		अस्ति
शसिँ (इच्छायाम्) धातुः			शंसते
पतॣँ (गतौ) धातुः			पतति
पथेँ (गतौ)धातुः			पथति
कक्ख् (हासे) धातुः	नास्ति		कक्खति

उत्तराणि अन्तिमपृष्ठे दत्तानि

कुम्भमेला - मम अद्भुतः अनुभवः

– सुनेत्रा नागरकट्टी , बेङ्गलूरु

भारतम् आश्चर्याणां भूमिः इति भावयन्ति बहवः । तस्य प्रत्यक्षप्रमाणम् अस्ति भारते आयोजिता कुम्भमेला । सम्पूर्णजगति जायमानं बृहत्तमं मेलनम् इदम् । कोटि-कोटि-जनानां सम्मर्दः । तस्य अधिष्ठानम् अस्ति भारतीयसंस्कृतिः तथा सनातनधर्मस्य विषये आस्था श्रद्धा च ।

समुद्रमन्थनानन्तरं श्रीविष्णोः हस्तयोः स्थितात् कुम्भात् केचन अमृतबिन्दवः अधः पृथिव्याम् अपतन् । भारतदेशे यत्र अमृतबिन्दवः अपतन् तेषु चतुर्षु स्थानेषु एव कुम्भोत्सवः आयोज्यते । प्रयागे गङ्गायमुनासरस्वतीसङ्गमे, उज्जयिन्यां क्षिप्रानदीतटे, हरिद्वारे गङ्गातीरे तथा नाशिके गोदावरीतटे । महाकुम्भः द्वादशवर्षाणाम् अनन्तरं तथा अर्धकुम्भः षड्वर्षाणाम् अनन्तरम् आयाति । साधारणतः ४८ दिनपर्यन्तं कुम्भमेला चलति । कुम्भस्नानेन पापक्षालनं भवति इति मन्यते ।

२०१९ फेब्रवरीमासे दूरदर्शने पट-मण्डपानाम् आवलीः दृष्ट्वा "एषः तु कोऽपि अरबदेशः , तस्य दृश्यम् इदम् " इति चिन्तितवती अहम् । किन्तु , यदा इदम् अस्माकं भारतदेशे , उत्तरप्रदेशराज्ये स्थितं प्रयागराज-स्थानम् इति ज्ञातं तदा मया अत्यन्तः गर्वः अनुभूतः । मेलास्थानस्य स्वच्छता , भिन्नभिन्नैः रङ्गैः चित्रितानि चित्राणि , स्वच्छा वहन्ती नदी... सर्वमेव कल्पनातीतम् आसीत् ! उत्तरप्रदेशसर्वकारस्य इदं कार्यं श्लाघनीयं खलु ?

एकमासपर्यन्तं दूरदर्शने कुम्भमेलनस्य विविधानि दृश्यानि अहं पश्यन्ती आसम् । प्रतिदिनं प्रयागक्षेत्रं गन्तुं मम अभिलाषा प्रबलतां प्राप्नुवती आसीत् । अन्तर्जालमाध्यमेन मया विस्तृताः सूचनाः प्राप्ताः । यदा करवाणीद्वारा प्रयागतीर्थस्य ऋषिकुल-नाम्ना पट-मण्डपगटेन सह साक्षात् संवादः कृतः , तदा तेषां व्यवस्थाविषये अस्माकं विश्वासः दृढीभूतः।

बेङ्गलूरुतः प्रयागराजपर्यन्तं विमानस्य साक्षात् गमनागमनम् आरब्धम् आसीत् । दिनत्रयानन्तरम् आवां दम्पतिः तथा मम अग्रजायाः पुत्री प्रयागतीर्थं गन्तुं प्रस्थानं कृतवन्तः । प्रयागतीर्थस्य समीपे एव प्रयागराज-नाम विशेष-लघु-विमान-पत्तनं निर्मितम् आसीत् । अतीव सुन्दरम् !! भारतीय-संस्कृत्याः परिचयं कारयितुं ततः एव आरब्धवन्तः ते ।

'ऋषिकुल' इति पञ्चविंशति-पट-मण्डपेषु एकस्मिन् पट-मण्डपे अस्माकं निवासव्यवस्था कृता आसीत् । आधुनिक-सुविधानां तथा भारतीयसंस्कृत्याः उत्तमसङ्गमः तत्र दृष्टः । अत्यन्तं शुभ्र-श्वेतवर्णीयं पट-गृहम् । पञ्चताराङ्कित-उपाहारगृहेण सह स्पर्धमानः इव सुविहितः अन्तर्भागः । बृहत् शयनगृहं, मृदुशय्या, पार्श्वे अत्याधुनिकं स्नानगृहम्। शयनगृहस्य पुरतः सुखासन्दस्य उपरि उपविश्य निसर्गसौन्दर्यं पश्यन् उष्णचायस्य रुचिम् अनुभवितुम् अन्तरावेदी ।

नानावर्णीयवस्त्रैः तथा सस्यघटैः अलङ्कृता अतिभव्या भोजनशाला यात्रिकाणां कृते आकर्षणस्य स्थानं जाता। प्रातः नववादनतः रात्रौ दशवादनपर्यन्तं स्वादिष्टानि खाद्यपदार्थानि , विविधानि पेयानि , रुचिकरं भोजनम् उपलब्धम् आसीत् । व्यञ्जनानां विविधता तु उल्लेखनीया । कार्यकर्तारः अपि अतीव प्रीत्या भोजनं परिवेषयन्तः आसन् ।

शौचं सौन्दर्यं च सम्पूर्ण-कुम्भमेलायाः प्राणाः इति उक्तं चेत् अतिशयोक्तिः न भवेत् इति मन्ये ।

त्रिचक्रिकया अस्माभिः कुम्भस्थानस्य भ्रमणं कृतम्। ४५ किलोमीटर-क्षेत्रफले इदं स्थानं निर्मितम् आसीत्। नद्याः उभयतटे त्रयोदश-आखाडाः आसन्। 'आखाडा' इत्युक्ते भिन्नभिन्न-आश्रमाणां , सामाजिक -सांस्कृतिक -आध्यात्मिकसंस्थानां गणः। भव्यमण्डपेषु तेषां कार्यक्रमाः प्रचलन्तः आसन् । वृक्षाणां विविधवर्णयुक्तप्रकाण्डैः परिसरस्य सौन्दर्यं वर्धितम् आसीत् । सर्वत्र रामायणमहाभारतस्य दृश्यानि, ऋषीणां कथानकानि च चित्रितानि आसन्। भारतीयशास्त्रज्ञानां , कवीनां , सङ्गीतकाराणां चित्राणि तथा तेषां कार्याणां वर्णनं स्तम्भेषु , भित्तिषु लिखितम् आसीत् । सम्पूर्णवातावरणे भारतस्य संस्कृत्याः वैभवसम्पन्नता ओतप्रोता आसीत् ।

अन्येद्युः वयं कुम्भस्नानार्थं नौकया त्रिवेणीसङ्गमं गतवन्तः । कुम्भस्नानस्य महत्त्वम् अस्माकं शास्त्रेषु , पुराणेषु च कथितम् अस्ति । बहवः साधवः, ऋषयः, मुनयः तथा हिमालये स्थिताः योगिनः अपि कुम्भस्नानार्थे आगच्छन्ति। नागासाधवः तु कुम्भमेलस्य विशेषाकर्षणम् । सहस्रशः श्रद्धालवः स्नानं कुर्वन्तः आसन् किन्तु जलं स्फटिकवत् शुद्धम्। नद्याः तलं स्पष्टरीत्या दृश्यमानम् आसीत् । अहो

आश्चर्यं किल ? तादृशी व्यवस्था सर्वकारेण कृता आसीत् । कटिपर्यन्तजले यथेच्छं स्नानं कृत्वा कुम्भस्नानस्य पुण्यं प्राप्तम् अस्माभिः ।

कुम्भमेलायां सम्मर्दकारणेन केचन बालकाः तथा वृद्धाः स्वजनेभ्यः विभक्ताः भवन्ति स्म । व्यवस्थापकैः स्थाने स्थाने तेषां कृते केन्द्राणि स्थापितानि आसन् । ध्वनिक्षेपकाणां तथा करवाणी-क्रमाङ्काणां साहाय्येन , विना विलम्बेन, दक्ष-आरक्षकाः स्वजनैः सह तेषां पुनर्मेलनं कारितवन्तः । एवम् एतस्याः गम्भीरसमस्यायाः परिहारः जातः आसीत् ।

कुम्भमेला इत्युक्ते शुद्धजलं, स्वच्छपरिसरः , सात्त्विक-आहारः , उत्तम-सुरक्षा तथा भारतस्य सामाजिक-सांस्कृतिक-आध्यात्मिकविषयाणां विस्तृतदर्शनं तथा दिव्य-अनुभवः एव ।

सुभाषितम्

- कामाक्षी बैन्दुर , बेङ्गलूरु

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥

भावार्थः -

एषः मम , अन्यः मम न , एवं चिन्तनं केवलं कृपणवृत्तीनां जनानां भवति । तत्तु सङ्कुचितदृष्ट्याः लक्षणम् । विशालविचारयुक्तजनानां कृते तु सम्पूर्णं जगदेव कुटुम्बकमिव अस्ति ।

सर्वे साधवः उदारचरिताः सन्ति अतः ते किमपि भेदम् अकृत्वा जगदर्थं परोपकाराय च एव जीवन्ति ।

अत्र वयं प्रकृतितः अपि अनेकानि उदाहरणानि प्राप्तुं शक्नुमः। यथा सूर्येण सर्वजीवजन्तुभ्यः समानरीत्या उष्णता प्रकाशः च दीयेते, तथैव अस्माकमपि सर्वप्राणिषु समाना प्रीतिः भवेत् ।

कैवल्योपनिषत्

– कृष्णानन्द मङ्कीकर , मुम्बई

पूर्वतने संस्करणे कैवल्योपनिषदि अस्माभिः दृष्टं यत् अष्टमे श्लोके, ब्रह्मा शिवः विष्णुः इत्यादयः सर्वे देवाः परस्पर-अभिन्नाः इति प्रतिपाद्य , ज्ञानविषयः नवमे दशमे तथा एकादशे श्लोकेषु उक्तः ब्रह्मणा । इदानीम् अष्टमं, नवमं तथा दशमं श्लोकान् सङ्क्षेपेण पश्यामः –

“स ब्रह्मा स शिवः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट् ।

स एव विष्णुः सप्राणः , स कालोऽग्निः स चन्द्रमाः ” ॥ ८ ॥

“ स ब्रह्मा स शिवः सेन्द्रः स एव विष्णुः ” इत्यत्र , ईश्वरस्य नानाविधानि सगुणरूपाणि उच्यन्ते । “ सोऽक्षरः परमः स्वराट् ” अत्र परमात्मनः अव्यक्तरूपं दर्शितम् । चन्द्रमाः अस्माभिः तिथिकालगणने युज्यते । तस्मात् , “चन्द्रमाः तथा कालः” युगपत् द्रष्टव्यौ अत्र । एतत्सर्वम् अस्मत् बहिः स्थितम् । अस्मदन्तरे स्थितः प्राणः अपि स एव इति प्रतिपाद्यते ।

स्वामि-परमार्थानन्दयतिभिः “ सगुण ” रूपं कथं विशदीकृतमस्ति , तत्पश्यन्तु सङ्क्षेपेण ।

सगुणः जीवः – स्थूलसूक्ष्मशरीरयुतः । अयं रजोप्रधानः ।

सगुणः प्रपञ्चः – यत् दृष्टमदृष्टं जगत् , तत् तमोप्रधानम् ।

सगुणः ईश्वरः – मायया युतः ईश्वरः सत्त्वगुणप्रधानः ।

अत्रास्माभिः परमात्मस्वरूपस्य ईश्वरस्य विराट्-रूपं दृष्टं तथा एतस्य अस्मदन्तरतः सम्बन्धोऽपि।

अग्रे एवमुक्तमुपनिषदि ,

स एव सर्वं यद्भूतं , यच्च भव्यम् सनातनम् ।

ज्ञात्वा तं मृत्युमत्येति, नान्यः पन्था विमुक्तये ॥ ९ ॥

यः अक्षरः परमः स्वराट् अस्माभिः दृष्टः अष्टमे श्लोके, स एव ज्ञातव्यः इत्यत्र सुदृढं कथितमस्ति यत् पुनःपुनः सर्वासूपनिषत्सु प्रतिपादितमनेकैः दृष्टान्तैः तपस्विभिः ॥

दशमे श्लोके उक्तम् –

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

सम्पश्यन्ब्रह्म परमं याति नान्येन हेतुना ॥१०॥

भगवद्गीतायाः षष्ठे अध्याये भगवता उक्तः निम्नलिखितः श्लोकः स्मारयत्यस्मान् ।

“ सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ” ॥भ.गी ६.२९॥

अस्मिन् श्लोके , “ योगयुक्तात्मा ” इत्यस्य अन्वयः शङ्करभगवत्पादैः “ समाहितान्तःकरणः ” इति कृतः तन्मन्तव्यः साधकैः।

इदं कथं कर्तव्यमिति अग्रिमे संस्करणे पश्यामः ।

इत्यलम् ।

शुभं भवतु ।

योगविषये किञ्चित् ...

लेखः – मीनाक्षी बलजेकर, ठाणे
अनुवादः – वैशाली कोप्पीकर, बेङ्गलूरु

योगमुद्रा

विधिः
एतद् आसनम् उपविश्य एव करणीयम् । वज्रासने उपविश्य हस्तद्वयं पृष्ठतः स्थापनीयम् । दक्षिणहस्तेन वामहस्तस्य मणिबन्धं धृत्वा स्कन्धं पृष्ठतः समाकृष्य निश्श्वसन् कटितः पुरतः अवनन्तव्यम् । भालेन भूमिः स्प्रष्टुं प्रयत्नः करणीयः।

लाभाः –
शिरः प्रति रक्ताभिसरणं भवति। न केवलम् अत्यायासः दूरीभवति अपि तु उदरस्थौल्यं न्यूनं भवति। पचन-उत्सर्जन-क्रिये यथोचितं भवतः।

वर्ज्यम् –
जानुवेदनायुक्ताः कटिवेदनायुक्ताः ग्रीवावेदनायुक्ताः च वैद्योपदेशनमनुसृत्य एव एतद् आसनं कुर्युः।

उत्तराणि

शब्दरञ्जनी (कथाधारिता)

							१ मा		
			२ भ	ग	व	द्गी	ता	याः	
		३ म					म		४ इ
	५ अ	धु	ना				हः		दा
		रा							नी
६ छि	द्रा	णि				७ अ	द्भु	त	म्
			८ ग्री			ङ्गा			
			ष्म			र			
			का			स्य			
	९ क	ण्डो	ले						

तस्मै पाणिनये नमः अभ्यासः

धातुः / प्रत्ययः (औपदेशिकः)	इत्-संज्ञक वर्णाः	लौकिक रूपम्	प्रयोगः
असँ (भुवि) धातुः	अँ	अस्	अस्ति
शसिँ (इच्छायाम्) धातुः	इँ	शंस्	शंसते
पतॢँ (गतौ) धातुः	लृँ	पत्	पतति
पथेँ (गतौ)धातुः	एँ	पथ्	पथति
कक्ख् (हासे) धातुः	नास्ति	कक्ख्	कक्खति

सम्पादिका – वरदा सौकूर
पृष्ठरचना – वन्दना बळवळ्ळी
सम्पादकीयसमितिः – शीला कळावर , दुर्गा कुम्टा , अर्चना काप्राडक , सुधा कार्नाड , शिल्पा मुदूर
सम्पादकीयसाहाय्यम् – तेजश्री बैलूर

अभिप्रायं तथा लेखं प्रेषयितुम् इच्छुकानाङ्कृते सम्पर्कः -
Email id: girvanapatrika@chitrapurmath.net.in (लेखार्थं शब्दमर्यादा-२५०)

गीर्वाणप्रतिष्ठायाः संस्कृताध्ययनार्थं संस्कृत-सम्भाषणार्थं च जालाधारित-वर्गाः प्रचलन्ति । पञ्जीकरणाय आवेदन-पत्रस्य सम्पर्क-सूत्रम्
https://chitrapurmath.net/site/activities-girvanaprathistha-online-classes

Scan QR Code
for Enquiry Form